

HRVATSKI ŠKOLSKI MUZEJ U ZAGREBU

Gospođe i gospodo, dragi prijatelji!

Dopustite da vas kao jedan od “mlađih” članova HPKZ–a i višegodišnji sudionik u životu i razvoju Hrvatskoga školskog muzeja pozdravim prigodom ove visoke godišnjice njegova osnivanja i djelovanja.

Kad se prisjetimo što smo sve naslijedili u baštini od 500 tadašnjih hrvatskih učitelja, jedva možemo zamisliti takav zanos, upornost i što se sve stvaralo i postiglo u nimalo zavidnim društvenim i političkim prilikama toga vremena. O tome nam vjernu sliku pruža i sačuvana građa i dokumentacija u Hrvatskom školskom muzeju. To je razdoblje povijesno označeno naprednim pokretom hrvatskoga učiteljstva u drugoj polovici XIX. stoljeća. To je bilo doba osamostaljenja škole od pokroviteljstva crkve, borbe za svjetovnost nastave, ponarođenja škole od germanizacije, mađarizacije, talijanizacije (pisanja udžbenika na hrvatskom jeziku, literature za djecu itd.). U tada upravno razjedinjenoj Hrvatskoj izgrađivala se nova škola i pedagoška znanost u duhu liberalnih ideja Europe, buđenju nacionalne svijesti i išlo se ukorak s povijesnim razvojem građanskog društva u Hrvatskoj. Osim održavanja općih učiteljskih skupština u Zagrebu (1871.), Petrinji (1874.) i Osijeku (1878.), na kojima su se okupljali istaknuti pedagozi srednjoeuropskih i balkanskih zemalja, zahvaljujući ugledu, organiziranosti i entuzijazmu Filipovića, Fabkovića, Ivkanca, Modeca i drugih, osnivane su prosvjetno–pedagoške ustanove, strukovne (staleške) organizacije i podizali se objekti kojima se služe i današnji naraštaji brojnih hrvatskih učitelja i profesora. Škola se izgrađivala kao društvena, autonomna ustanova, izgrađivao se i društveni status učitelja – o čemu su se vodile česte rasprave u Hrvatskom saboru. U prvo su vrijeme u naprednom učiteljskom pokretu i Zboru djelovali i srednjoškolski profesori, a poslije su oni osnovali i svoju stalešku organizaciju (1904.) i samostalno pokretali akcije uz pomoć svojih glasila (Nastavni vjesnik i dr.).

Već na Prvoj općoj učiteljskoj skupštini niknula je ideja o osnivanju Hrvatskoga školskog muzeja i u Pravilniku Zbora je naznačeno “*osnivanje knjižnice i potrebnih zbirka u cilju širenja stručnog i općeg obrazovanja hr-*

vatskih učitelja”. Prišlo se skupljanju knjiga za pedagošku knjižnicu i nastavna sredstva u školama, drugim kulturnim ustanovama i kod stranih proizvođača školske opreme. Pri održavanju učiteljskih skupova pripremale su se izložbe škola i učeničkih radova. Izgradnjom zgrade Hrvatskoga učiteljskog doma u Zagrebu (1899.) stvorene su mogućnosti za smještaj knjižnice, muzejske zbirke i arhivske dokumentacije.

Godine 1910. za predsjednika HPKZ–a izabran je Antun Cuvaj, aktivni i poduzetni školski nadzornik. Upravni odbor povjerio je organizaciju osnivanja Muzeja Tomislavu Ivkancu, potpredsjedniku Zbora, pa je Hrvatski školski muzej u Zagrebu otvoren 19. kolovoza 1901. godine.

U doba Prvoga svjetskog rata Muzej je prekinuo s djelovanjem, kao i neke druge nacionalne institucije; u kraljevini Jugoslaviji dvojne organizacije učiteljstva (savez hrvatskih učiteljskih društava i jugoslavenske organizacije) iscrpljivale su se u borbi za učiteljsku imovinu, a u vrijeme Drugoga svjetskog rata najveći dio muzejske i arhivske građe bio je pohranjen na više mjesta u gradu (u Opatičkoj ulici, Ulici Račkoga). Na ponovnom skupljanju muzejske građe te smještaju i sređivanju u zgradi Hrvatskoga učiteljskog doma opet su se našli entuzijasti i zaljubljenici u tekovine hrvatskoga učiteljstva, penzionirani učitelji i profesori: Antun Tunkl, Marijan Markovac i drugi. Nakon izložbe o školstvu i prosvjeti na oslobođenim područjima Hrvatske (1949.) te zbjegovima u Vojvodini, Italiji i Africi, Muzej je obogaćen suvremenom dokumentacijom.

Usprkos svim nepovoljnim uvjetima ideologizirane političke prakse u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj i Jugoslaviji, pedesetih godina prošloga stoljeća učinjen je najveći povijesni korak u hrvatskom školstvu. U relativno kratkom vremenu prešlo se s četverogodišnje na obvezatnu osnovnu osmogodišnju izobrazbu. Umjesto nekadašnjih obrtnih škola, uz gimnazije i učiteljske škole stvorila se čitava mreža srednjih stručnih škola svih profila te viših, visokih i sveučilišta. Počelo se s brojnim osnivanjem predškolskih ustanova. Otvorale su se škole za izobrazbu odraslih, samostalne ili pri narodnim i radničkim sveučilištima. Nastavilo se sa širenjem mreže đачkih i studentskih domova te se tisućama mladih iz svih krajeva i iz najsiromašnijih slojeva društva omogućilo besplatno školovanje i izobrazba od osnovnog do najvišeg stupnja. Od 9000 učitelja i profesora, koliko ih je bilo 1940. godine, u poratnom razdoblju već je radilo više od 50 000 učitelja i profesora. Nositelji organizacije tog rada u ostvarenju jedinstvenoga izobrazbenog sustava, ugrađenog u zaključke i deklaracije ZAVNOH–a, bili su zapravo naraštaj drugoga naprednog pokreta hrvatskih učitelja i profesora predratnog, ratnog i poratnog razdoblja.

U toj novoj situaciji rasta mreže škola i izobrazbenih ustanova te brojnih prosvjetnih i pedagoških radnika morao je i HPKZ odgovoriti novom stanju i vremenu. Nije se više mogao održati kriterij o primanju u članstvo Zbora već samo istaknutih učitelja i profesora, jer je još prije rata Zbor ostao zatvorena, više počasna i konzervirana organizacija (imao je samo oko 200 članova, uglavnom starijih). Zbor se morao otvoriti i pružiti pedagošku pomoć svima koji se bave odgojem i izobrazbom. To se umnogome postiglo osnivanjem podružnica koje su imale i imaju važnu ulogu u širem okupljanju, pedagoškoj izobrazbi i osposobljavanju brojnog nastavničkog kadra.

Budući da HPKZ, kao stručno društvo, nema stalan izvor financijskih sredstava za održavanje i daljnji razvoj Muzeja, Pedagoške knjižnice i arhivske zbirke, nužno se nametnula potreba njihova osamostaljenja kao budžetske ustanove grada Zagreba.

– Već 1953. godine (18. srpnja) Narodni odbor grada Zagreba preuzima Hrvatski školski muzej pod svoju vlast i uvrštava ga u red muzejskih ustanova grada. Prvi direktor Muzeja bio je dr. Antun Bauer, a prvi kustos Nada Golner. Izrađen je statut Muzeja s Vijećem kao društvenim organom upravljanja. Predsjednik Vijeća bio je Tomo Žalac (10 godina) čime se održavala povezanost i utjecaj Zbora na rad Muzeja. Nastojalo se u prvom redu osposobiti jedan dio građe kao stalan postav i veliku dvoranu namijeniti povremenim izložbama. Također se prišlo skupljanju vrijednih starih spomenica škola i ostavštine istaknutih pedagoških radnika.

– Do 1967. godine Pedagoška knjižnica “Davorin Trstenjak” radila je pod upravom Zbora preko predstavnika: Dragutina Pazmana i Zvonka Priselca, kada ulazi u sastav Muzeja.

– Godine 1960. (16. studenoga) Upravni odbor Zbora odlučio je da se i Arhivska zbirka preda na upravljanje Muzeju. O Pedagoškoj arhivskoj građi vodio je brigu prof. Nikola Zec, a zatim je od 1953. na sređivanju arhivske dokumentacije bio od Zbora zaposlen prof. Mihajlo Ogrizović.

NAKLADNIČKA DJELATNOST MUZEJA:

Od 1962. Muzej je počeo izdavati godišnjak *Zbornik za historiju školstva i prosvjete*, a početkom 1964. pridružili su mu se Pedagoški muzej u Beogradu i Slovenski školski muzej u Ljubljani.

Od 1973. izrađen je u Hrvatskom školskom muzeju projekt o povijesnom istraživanju školstva i prosvjete u Hrvatskoj od prvih početaka pismenosti do najnovijega doba u pet knjiga, za pet karakterističnih povijesnih razdoblja. Za

to su osiguravana i financijska sredstva Ministarstva za kulturu Hrvatske, preko Muzeja. Poslije nekoliko širih konzultacija formirana je i redakcija projekta: tajnik Branko Pleše, direktor Muzeja i članovi redakcije zaduženi za pojedino razdoblje: Jaroslav Šidak, Dragutin Pazman, Mihajlo Ogrizović, Tomo Žalac i Ante Vukasović. U međuvremenu su umrli J. Šidak i D. Pazman, a i zbog drugih otežavajućih okolnosti uspjelo je jedino objavljivanje IV. knjige *Školstvo i prosvjeta u Hrvatskoj 1941.–1945.* (uz suradnju 12 povjesničara i pedagoga Hrvatske, suizdavači Hrvatski školski muzej i Školska knjiga, Zagreb, 1988., str. 464).

Poslije direktora A. Bauera na toj su dužnosti bili: Branko Pleše, Viktorija Durbešić, Ivan Vavra i sada, Elizabeta Serdar. Muzej je ove godine završio s radovima na uređenju stalnog postava, izložbenog, upravnog i radnog prostora, s posebnim prostorom za Pedagošku knjižnicu i čitaonicu te za smještaj arhivske zbirke. U Muzeju su zaposleni mlađi ljudi koji su već dosad pokazali da su našli sebe i svoj interes u daljnjem djelovanju i napretku svoje ustanove, pa im čestitam obljetnicu osnivanja, opstanka i stvaralaštva njihova drugog doma – Hrvatskoga školskog muzeja.

THE CROATIAN SCHOOL MUSEUM IN ZAGREB

The idea about establishing the Croatian School Museum was conceived at the 1st general meeting of the Croatian Pedagogic–Literary Society (“Society”) in 1871. It has been set in the Regulations of the Society on the “establishment of the library and the collections aimed at professional training and general education of Croatian teachers”.

Society founders very soon started collecting the books for the library and teaching aids from schools, cultural institutions and foreign producers of classroom devices (Modec, etc.) and to prepare exhibitions with the financial support of Country Government.

Newly constructed Croatian Teachers’ Home could accommodate the library and the collection.

In 1901 Society elected Mr. Antun Cuvaj, a very professional and energetic school supervisor, its president. At the decision of the Management Board Mr. Tomislav Ivkanac, Society’s vice–president, and Ms. Milka Pogačić, president of Teachers’ Club, had to undertake necessary actions for the establishment of the Museum. Opening ceremony of the Croatian School Museum was on 19 August, 1901.

The Museum ceased its activities during the 1st World War. Between the two World Wars and during the 2nd World War the collection had been stored at several places.

After the War the material and documentation for the museum regarding education was gathered from other institutions (i. e. Ministry of Education) and other city museums. Much credit for this goes to Mr. Marijan Markovac and Mr. Antun Tunkl. Following the exhibitions of schooling and educational system held at the liberated Croatian territories and refugee camps in Italy, Africa and Vojvodina (1949), the Museum was enriched with contemporary documents. Old testimonials and the heritage of the deceased teachers and pedagogues had been also collected.

Being financially incapable of developing the Pedagogic library and the Museum collection, Society was an independent institution on the city budget.

On 18 July, 1953 the Peoples' Committee of Zagreb took over the Croatian School Museum and gave it the status of other Zagreb museums. Its first director was Antun Bauer, Ph.D. and the first curator was Ms. Nada Gollner. The Museum had its Statute and Council, presided (over 10 years) by Mr. Tomo Žalac. That reflected the relation and influence of Society on the activities and further development of the Museum.

Until 1967 "Davorin Trstenjak" library had been managed by Society through its representatives Dragutin Pazman and Zvonko Priselac. After 1967 it became an integral part of the Museum.

On 16 November, 1960 the Management Board of Society decided to transfer the Pedagogic archive to the Museum. After the war prof. Nikola Zec took over the responsibility for pedagogic archives and since 1953 prof. Mihajlo Ogrizović has worked on setting the archives on behalf of Society.

Publishing activities of the Museum:

1. In 1962 the Museum printed and published scientific almanac *Anthology of School and Education*; Pedagogic Museum from Belgrade and the Slovenian School Museum from Ljubljana joined it in early 1964.

2. In 1973 the Croatian School Museum designed the project on the research of the school system and education history in Croatia. It covered the period from the beginning of literacy campaign to present day (printed in five volumes, each covering separate historical period). The project was funded by the Croatian Ministry of Culture. Members of the editorial board were: Branko Pleše, secretary and manager of the Museum; Jaroslav Šidak, Dragutin Pazman, Mihajlo Ogrizović, Tomo Žalac and Ante Vukasović, editorial staff and specialist consultants for the corresponding historic periods and programme preparation. Due to demise of two members (Mr. Šidak and

Mr. Pazman) and some difficulties, only volume IV was published *Schooling System and Education in Croatia in the period 1941–1945* (editor – Tomo Žalac in cooperation with eleven Croatian historians and pedagogues; co–editors – the Croatian School Museum and Školska knjiga, 1988, p. 464).